

*Epitaf rodiny
Jana Hodějovského
z Hodějova
v Českém Rudolci*

Zdeňka Míchalová (ed.)

UNIVERZITA
PARDUBICE
2021

*Epitaf rodiny
Jana Hodějovského
z Hodějova
v Českém Rudolci*

Zdeňka Míchalová (ed.)

Lektorovali:

Mgr. BcA. Petr Gláser

Mgr. Matěj Kruntorád, Ph.D.

PhDr. Zdeněk Vácha

Tato publikace byla vydána v rámci projektu Ministerstva kultury České republiky NAKI II, Renesanční a manýristické štukatéřství v Čechách a na Moravě, 2018–2022

Texty © Lucie Bartůňková, Romana Čivrná, Marián Grančák, Alena Hurtová, Vojtěch Krajíček, Zdeněk Kovářik, Roman Lavička, Zdeňka Míchalová, Vladislava Říhová, Aleš Sládek, Oto Sládek, Kateřina Šibravová, Renata Tišlová, Radka Zůfalá, 2021

Foto a grafické přílohy © Stella Burkhardtová, Romana Čivrná, Marián Grančák, Lukáš Krajíček, Vojtěch Krajíček, Roman Lavička, Zdeňka Míchalová, Vladislava Říhová, Aleš Sládek, Kateřina Šibravová, Renata Tišlová, Jaroslav Valach, Dalibor Všianský, Radka Zůfalá, 2021

Foto na obálce Vojtěch Krajíček

© Univerzita Pardubice 2021

ISBN 978-80-7560-401-9 (tisk)

ISBN 978-80-7560-402-6 (pdf)

Obsah

Předmluva

s. 4

1.

**Kostel Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci na českomoravském pomezí:
místo bohoslužeb, posledního odpočinku a věčné paměti v pozdním středověku**

Roman Lavička

s. 7

2.

Epitaf rodiny Jana Hodějovského z Hodějova v uměleckohistorických souvislostech

Zdeňka Míchalová – Vladislava Říhová

s. 37

3.

Restaurování epitafu rodiny Jana Hodějovského z Hodějova

Lucie Bartůňková – Radka Zůfalá – Kateřina Šibravová –

Marián Grančák – Romana Čivrná

s. 55

4.

Technologický a materiálový rozbor epitafu rodiny Jana Hodějovského z Hodějova

Renata Tišlová – Vojtěch Krajiček – Alena Hurtová

s. 79

5.

Mikroklima v kostele Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci

Aleš Sládek – Oto Sládek – Renata Tišlová

s. 93

Summaries

s. 105

Prameny a literatura

s. 111

Seznam zkratk

s. 125

Předmluva

Zdeňka Míchalová – Zdeněk Kovářík

Fakulta restaurování Univerzity Pardubice společně s Katedrou dějin umění Univerzity Palackého v Olomouci a Národním památkovým ústavem započala v roce 2018 rozsáhlý výzkumný projekt financovaný Ministerstvem kultury s cílem systematicky a v širokém mezioborovém záběru prozkoumat renesanční a manýristické štukatéřství v českých zemích (NAKI II, Renesanční a manýristické štukatéřství v Čechách a na Moravě, DG18Po2OVV005). V rozmanité oblasti výtvarného umění a architektury 16. století představuje štukatéřství velmi specifickou uměleckou produkci rozkročenou mezi figurální sochařství a dekorativní techniku výzdoby architektury, již u nás nebylo věnováno mnoho odborné pozornosti. Výjimku v badatelském zájmu tvoří několik špičkových památek s bohatými štukaturami – letohrádek Hvězda a arcibiskupský palác v Praze, zámky Nelahozeves, Kratochvíle, Bechyně, Jindřichův Hradec a Telč a kaple sv. Šebestiána v premonstrátském klášteře ve Znojmě–Louce. Okruh nejvýznamnějších objektů určených k nejpodrobnějšímu zkoumání byl na počátku projektu známý a zdánlivě

pevně daný. Situace se však změnila díky objevu epitafu rodiny Jana Hodějovského z Hodějova v Českém Rudolci, který významně rozšířil fond renesančních figurálních štuků na našem území.

Epitaf rodiny Jana Hodějovského z Hodějova nebyl dílem zcela neznámým – zmiňovala jej starší vlastivědná a topografická literatura a je také zapsán v Ústředním seznamu kulturních památek ČR, nicméně materiál, technologie zhotovení a stejně tak jeho výtvarné kvality byly donedávna skryty pod silnou vrstvou nátěrů, které zcela překrývaly a zaslepovaly jeho mimořádně hodnotnou renesanční podobu. Mimo vysoké umělecké kvality, řadíci tento epitaf mezi vůbec nejvýznamnější práce renesančního štukatéřství českých zemí, tkví hodnota tohoto objevu v jeho intaktnosti a autenticitě. Díky poměrně časnému převrstvení a následnému přidávání dalších vápenných nátěrů bez snahy epitaf očistit a nějakým způsobem jej rekonstruovat bylo možné, po postupném sejmutí těchto druhotných vrstev, poznávat a detailně prozkoumat

techniku zhotovení reliéfů ve všech materiálových rovinách a nuancích. Hlubší poznání původních technologií umožnilo nejen následný kvalifikovaný restaurátorský zásah, ale v širokém spektru významně rozšířilo naše znalosti o renesančním sochařství.

V této publikaci se snažíme o ucelenou prezentaci všech důležitých poznatků získaných o epitafu v mezioborových souvislostech. Proto knihu otevírá text o stavebních dějinách kostela Narození sv. Jana Křtitele a jeho významu jakožto důležitého pohřebiště místních šlechticů. Následuje část představující epitaf rodiny Jana Hodějovského z Hodějova v kulturněhistorickém a uměleckohistorickém kontextu, v níž je podrobně představen objednatel a epitaf je srovnán s jinými renesančními díly sepulkrálního charakteru. Ve třetí kapitole jsou rozebrány nejzajímavější objevy restaurátorského průzkumu a zevrubně popsán postup restaurátorského zásahu. Následně jsou blíže představeny výsledky materiálových analýz a dalších přírodo-

vědných průzkumů, které umožnily rekonstruovat technologické postupy použité při vytváření díla. Závěrečná kapitola v návaznosti na přírodovědné průzkumy shrnuje výsledky klimatických měření v kostele, jež směřovaly k navržení dlouhodobých opatření na ochranu zrestaurovaného epitafu.

Na závěr bychom rádi poděkovali farnosti v Českém Rudolci a bratrům karmelitánům v Kostelním Vydří, kteří spravují kostel Narození sv. Jana Křtitele, za umožnění vstupního restaurátorského průzkumu. Na samém počátku jsme netušili, že tento prvotní průzkum motivovaný pouhou zvědavostí a snahou o pečlivé ověření nejasných indicií v důsledku povede ke komplexnímu restaurátorskému zásahu a obnově výjimečného díla. O to více si nyní ceníme vstřícného přístupu správce památky i podpory Fakulty restaurování, a především výsledku několikaleté poctivé práce restaurátorského týmu a dalších odborníků, kteří k restaurování přispěli.

Kostel Narození sv. Jana Křtitele v Českém Rudolci na českomoravském pomezí: místo bohoslužeb, posledního odpočinku a věčné paměti v pozdním středověku

Roman Lavička

Z vnějšku prostý venkovský kostel skrývá uvnitř mnoho překvapivého nejen z hlediska středověké architektury, ale i v oblasti z části zmizelého memoriálního světa řady generací několika šlechtických rodů, majitelů zdejšího panství.¹¹ [obr. 1.1]

Obraz kostela ve vlastivědné a uměleckohistorické literatuře

Historii farnosti v Českém Rudolci se mezi prvními věnoval řádový kněz a historik Gregor Wolny (1793–1871), který na základě osobní zkušenosti a archivních dokumentů dosud nejpodrobněji popsal kostel a jeho vybavení v době kolem poloviny 19. století.¹² Na jeho práci navázal učitel a badatel Jan Tiray (1858–1925) a ve 20. letech 20. století významně posunul poznání historie a hodnoty této církevní stavby.¹³ K posouzení architektury rudoleckého kostela v patřičných souvislostech

významně přispěl v roce 1956 malíř a profesor výtvarné výchovy Jaroslav Bureš (1915–1985), i když se ve studii o dvoulodních kostelech v tomto regionu věnoval především příbuzné stavbě kostela sv. Linharta v nedalekých Liděřovicích.¹⁴

Dějiny umění zaregistrovaly skupinu dvoulodních kostelů na jihozápadní Moravě sice již na přelomu 19. a 20. století,¹⁵ ale až přibližně o 50 let později zhodnotily stavby v Českém Rudolci, Liděřovicích,

1 Tato studie vznikla v rámci dílčího cíle „Tematické průzkumy památek“ financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace (IP DKRVO).

2 Wolny 1860, s. 276–277.

3 Tiray 1926, s. 205–212.

4 Bureš 1958, s. 209.

5 Janoušek 1892, s. 28–29. – Prokop 1904, s. 306, pouze stručně uvádějí Český Rudolec a Liděřovice ve skupině kostelů, kde je osa kněžiště totožná s osou lodi a klenba dvoulodi má dva pilíře.

1.1 Český Rudolec, kostel Narození sv. Jana Křtitele, celkový pohled od jihovýchodu (foto: Roman Lavička, 2017)

Cizkrajově a Slavonicích jako pokračování tradice českých dvoulodí a zároveň jako ohlas výstavby dvoulodního kostela sv. Jakuba Většího v Telči.¹⁶¹ Další uměnovědné texty a syntézy vycházely většinou z výše uvedených vlastivědných prací, aniž by nějak zásadně posunuly poznání jak rudolecké, tak ostatních souvisejících dvoulodních staveb.¹⁷¹ Obvyklou praxi nekritického přejímání poznatků ze starších prací pak dokládají opakované omyly, jako např. zmiňování (dnes) neexistujícího sanktuáře, nebo situování empory na severní stranu lodi místo na západní.¹⁸¹

Vznik rudoleckého kostela, přesněji řečeno datace jeho středověké podoby byla zprvu kladena do vrcholného středověku.¹⁹¹ Až Dobroslav Líbal zařadil současný vzhled stavby, respektive dvoulodí do doby kolem poloviny 15. století.¹⁰¹ Jaroslav Bureš posunul dataci rudolecké svatyně v návaznosti na zvažovanou přestavbu kostela sv. Jakuba Většího v Telči a jeho údajné vysvěcení olomouckým biskupem Bohušem ze Zvole (1454–1457)¹¹¹ do třetí čtvrtiny 15. století a zdůraznil její příbuznost z hlediska architektury s kostelem v nedalekých Liděřovicích, což bez výhrad přejala řada dalších

6 Líbal 1948, s. 255. – Mencl 1948, s. 168. – Bureš 1958, s. 215.

7 Poche 1977, s. 229. – Benešová 2001, s. 291. – Benešová 2009, s. 302. – Kroupa 1999, s. 26 – Vítovský 1999, s. 212–213. – Smutný 2005, s. 726. – Nekuda 2005, s. 555–557. – Benešová 2009, s. 302. – Kuthan 2010, s. 359–360.

8 Poche 1977, s. 229. – Benešová 2001, s. 291. – Benešová 2009, s. 302.

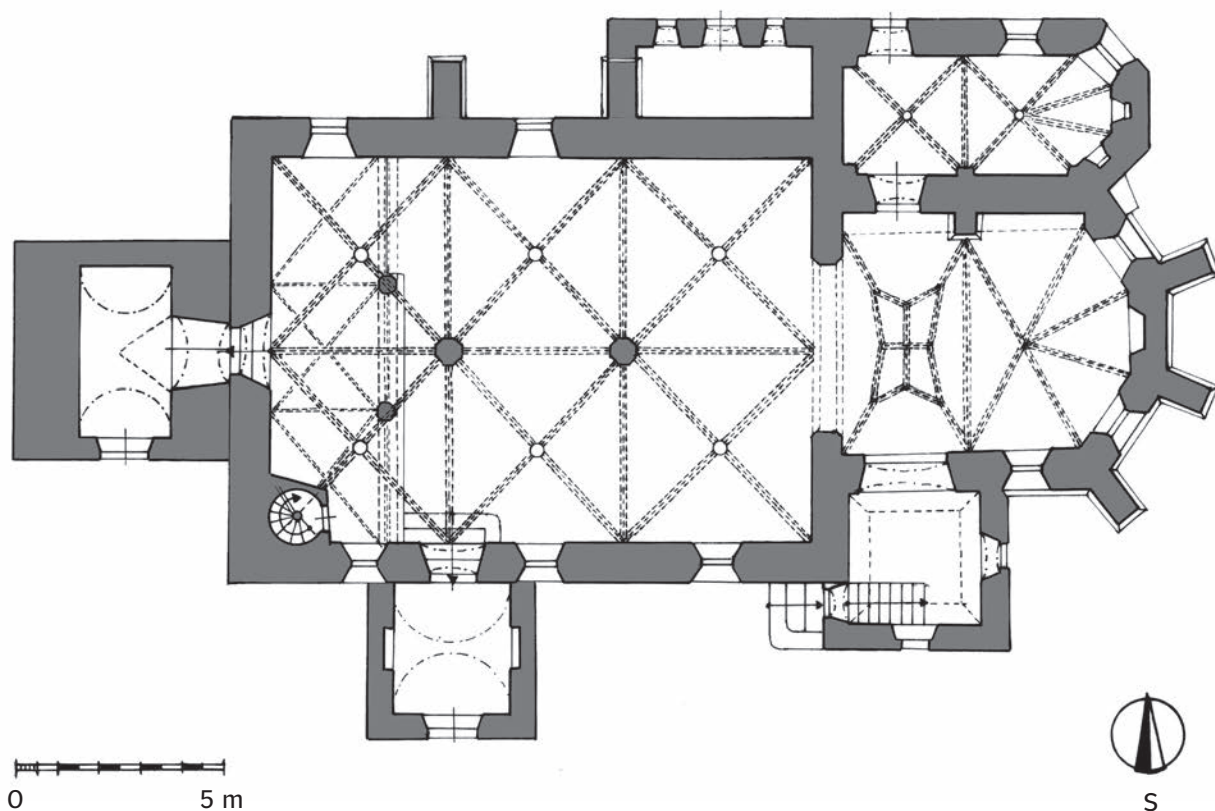
9 Janoušek 1892, s. 28–29, kostel v Liděřovicích považuje za dílo 14. století a kostel v Českém Rudolci pak za starší než např. kostely v nedalekém Bílkově, Podolí u Jemnice, Studené, Volfířově a jinde.

10 Líbal 1948, s. 255: „*Takřka úplný nedostatek architektonických detailů a všeobecná prostota znemožňují přesnější datování památky, vzniklé někdy kolem poloviny XV. věku.*“ Totéž: Smutný 2005, s. 726.

11 Richter – Veselý 1958, s. 10, uvádí dataci na základě nálezu pečeti dotyčného biskupa při opravě kostela sv. Jakuba v Telči v roce 1892.

badatelů.¹² Autoři nového soupisu uměleckých památek zařadili kostel do doby kolem roku 1480, kdy rudolecké panství držel bývalý telčský purkrabí Václav z Maříže, který je označován za jeho stavebníka.¹³ Při rozboru odhalených nástěnných maleb posunul Jakub Vítovský vznik kněžiště do let 1485–1492.¹⁴ Jiří Kuthan ve spojitosti s liděřovickým kostelem nepřímě naznačuje vznik rudolecké

svatyně koncem 15. století.¹⁵ Díky novým poznatkům o stavebním vývoji kostela v nedalekých Liděřovicích a formální příbuznosti s klenbami v bývalém klášteře minoritů s kostelem sv. Jana Křtitele v Jindřichově Hradci datoval Roman Lavička vznik kněžiště kostela v Českém Rudolci do první poloviny 80. let 15. století.¹⁶ [obr. 1.2]

1.2 Český Rudolec, kostel Narození sv. Jana Křtitele, současný půdorys (kresba: Roman Lavička, 2021)

12 Bureš 1958, s. 215. – Kotrba 1965, s. 92. – Hořejší 1984, s. 521–522. – Nekuda 2005, s. 557.

13 Poche 1977, s. 229. – Benešová 2001, s. 291. – Benešová 2009, s. 302.

14 Vítovský 1999, s. 213.

15 Kuthan 2010, s. 360.

16 Lavička 2017, s. 36.

Průzkum rudolecké svatyně a její podoba ve středověku

O vzhledu nejstaršího kostela v Českém Rudolci nelze bez archeologického výzkumu říct mnoho. Svatyně měla v raném středověku obdélnou plocho-stropou loď a nějakou formu klenutého presbytáře, pravděpodobně s pravoúhlým závěrem. I dnes lze při detailním rozboru stavby a jejího vývoje identifikovat zbytek staršího a menšího kněžiště. Tomu náleží zeď mezi presbytářem a sakristií včetně nevelkého bloku zdiva vystupujícího z vnějšku při styku obou uvedených částí, který je snad pozůstatkem staršího závěru. K tomuto názoru lze dospět díky kamenným arkádovým obloukům, které nalezneme jak v interiéru sakristie, tak i kněžiště, a to příznačně prakticky jen po obvodu zmíněné společné zdi. Nejedná se tu totiž primárně o výtvarný prvek architektury, ale o doklad situace, kdy byla ke staršímu kněžišti přistavěna kolem poloviny 14. století relativně velká kaple/sakristie následně vyzdobená nástěnnými malbami.¹⁷ Jelikož si provádějící stavitel nebyl, a ani nemohl být jistý únosností stávajícího zdiva, podchytil tlak klenební konstrukce pomocí arkádových oblouků v místech, kde nasedala na starší zeď. Kamenné přízdní pilířky při jižní straně interiéru vzájemně rozepřené lomenými oblouky tak společně s lomeným obloukem při západní stěně roznášejí tlak klenby kaple do stran mimo navazující stěnu kněžiště a severovýchodní nároží lodi.

→ 1.3 Český Rudolec, kostel Narození sv. Jana Křtitele, klenba kaple/sakristie se středověkými nástěnnými malbami (foto: Roman Lavička, 2021)

Kaple/sakristie

Mírně obdélný prostor s polygonálním závěrem o tvaru pěti stran osmiúhelníku, který postrádá opěrné pilíře, uzavírá jedno pole křížové klenby nad čtvercovým půdorysem v západní části a paprsky žeber v závěru. Klenební kápě byly vyzděny z lomeného kamene a žebra včetně armatury přízdních arkádových pilířů jsou vytesány ze žuly. Na prakticky nepřístupné půdě kaple¹⁸ lze v severní zdi kněžiště rozeznat nad klenební skořepinou vodorovnou spáru prozrazující úroveň koruny původně nižšího presbytáře staršího kostela a míru jejího nadezdění. Kamenná klenební žebra mají tvar klínu s výžlabkem na bocích, vybíhají ze stěn a pilířů arkád přímo s mírným podseknutím. V místech protnutí žeber ve vrcholu klenebních polí prorůstají svorníky válcového tvaru, z nichž západní lemuje po obvodu výžlabek. V závěru kaple došlo při restaurování v roce 1992 k odhalení ostění dvojice úzkých lomených okének s trojlistou kružbičkou v záklenku.¹⁹ Třetí, severovýchodní okno nahradil v minulosti větší otvor s lomeným záklenkem. Zvýrazněné spáry v omítce severní zdi naznačují polohu dvou zaniklých otvorů, které měly parapet níže než okna v závěru a zřejmě lomený záklenek. Dnes se na jejich místě otevírá větší okno s lomeným záklenkem.²⁰ V nice v severozápadním koutu vystupuje ze zdi osmiboká kamenná kropenka. Vchod do sakristie se otevírá v západní části jižní stěny, přičemž barokní ostění bylo osazeno zřejmě na místě původního středověkého vstupu. Předpoklad vchodu v jiné části jižní stěny se zdá být vyloučený, neboť jsou zde i přes velká poškození

17 K nástěnným malbám v kapli viz Pavala 1990. – [Vyšehliďová 2011], s. 20–46.

18 Půdu kaple lze v současnosti zkoumat pouze náhledem z půdy kněžiště.

19 Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště (dále NPÚ ÚOP) v Českých Budějovicích, Spisový archiv, Český Rudolec, kostel sv. Jana Křtitele – zpráva o prohlídce restaurovaného díla ze dne 11. prosince 1992.

20 NPÚ ÚOP v Brně, Archiv bývalého Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko, fond Církevní památky, karton Český Rudolec, složka farní kostel Narození sv. Jana Křtitele, nefol. – roku 1677 přestavěna sakristie a okna opatřena železnými mřížemi.

